

Frenyó Zoltán

Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás

A keresztény filozófia modelljei¹

A keresztény filozófia fogalmának értelmezésével kapcsolatban abból az elemzésből szeretnénk kiindulni, amelyet Szent II. János Pál pápa mutatott be „Fides et Ratio” kezdetű, 1998-ban kelt enciklikájában. A pápa itt megkülönbözteti egymástól az egyes filozófiai rendszereket és a filozófiai gondolkodásnak azt a magvát, amelyből az előbbieket származnak. Rámutat, hogy a megismerés autonómiája alapján az értelmi kritériumok szerinti érvelés érvényes eredményekhez vezet. Ettől eltérőnek tekinti a pápa az úgynevezett „elkülönített filozófia” elméletét, amely a jogos autonómián felül a gondolkodás teljes függetlenségét követeli. II. János Pál pápa ezt a következők miatt bírálja: „Elutasítani az igazságnak azt a megtámasztását, amely az isteni kinyilatkoztatásból ered, egyértelmű az igazság mélyebb megismerése útjának elrekesztésével, magának a filozófiának a kárára.”

Ezzel szemben érvényesül a filozófiának azon álláspontja, amelyet keresztény filozófiának neveznek. „Ez az elnevezés helyes – mutat rá II. János Pál pápa -, de nem szabad félreérteni: nem az Egyház hivatalos filozófiáját jelenti, hiszen a hit lényege szerint nem filozófia. A keresztény filozofálás művészetét jelenti, tudniillik a hittel eleven kapcsolatban lévő filozófiai gondolkodást. (...) Amikor keresztény filozófiáról beszélünk, a filozófiai gondolkodásnak arra a jelentős fejlődésére gondolunk, mely a keresztény hit közvetlen vagy közvetett hozzájárulása nélkül nem jöhetett volna létre.”² Az alábbi vizsgálódásokban a keresztény filozófiának ezt a fogalmát szeretnénk szem előtt tartani.

Nehéz röviden összegezni, hogy az elmúlt századokban a keresztény filozófia mennyiben jelentkezett, vagy sem, irányzatok formájában, de az bizonyos, hogy az 1879-es *Aeterni Patris* kezdetű enciklikával mintegy fél évszázadra leginkább a neotomizmus szellemében érvényesült. Étienne Gilson életművében jól láthatjuk, hogyan védte a tomizmuson keresztül a keresztény filozófia elvét az ezt kétségbe vonó akkori, máig ismerős

---

¹ Előadás a Magyarországi Aquinói Szent Tamás Társaság konferenciáján. PPKE HTK, Budapest, 2016. december 16. Megjelent In: Vincze Krisztián (szerk.): A Magyarországi Aquinói Szent Tamás Társaság Közleményei, IV. Szent István Társulat, Budapest, 2017. 132-145.

² *Fides et Ratio*, 75-76. II. János Pál pápa *Fides et Ratio* kezdetű enciklikája a Katolikus Egyház püspökeihez a Hit és az Ész <helyesen: Értelm. F.Z.> kapcsolatának természetéről. Szent István Társulat, Budapest, 1999. 85-86.

felfogásokkal szemben.³ A XX. század folyamán kibontakozott a transzcendentális tomizmus, majd a perszonalizmus és egyfajta keresztény egzisztencializmus.

Ezekben az irányzatokban és egyéb útkeresésekben a keresztény gondolkodás kereste a szellemének megfelelő filozófiai formát és értelmi rendszert, éppenséggel hasonlatosan ahhoz a helyzethez, amelyben az apologéták, az első keresztény filozófusok ténykedtek, akik a görög filozófia adekvát fogalmaival kívánták a kereszténység hittartalmát kifejezni. Ezek az intellektuális erőfeszítések tulajdonképpen mindig azt a tartalmat célozzák meg, amelyet II. János Pál pápa a keresztény filozófia előbb látott fogalmaként írt le. A XIX. század általános válságot és ellehetetlenítést jelentett az európai kereszténység számára a politikától a filozófiáig terjedően. Korábról leginkább a tomista skolasztika, valamint az augusztiniánus örökség maradt meg az egyházi filozófiai gondolkodásban. Bár az elmúlt századokban egyéb irányzatokat is felújítottak, azt lehet mondani, hogy a legnagyobb figyelmet mindig Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás érdemelte, gondolatrendszerüknek pedig bizonyos érvénye van máig hatóan.

Minden hasonló áramlat és gondolkodásmód mögött voltaképpen felmerül és végighúzódik kereszténység és filozófia viszonya, közelebbről pedig a keresztény filozófia fogalma, s indokoltságának, lehetőségének, jelentőségének kérdése. Az apologéták idején egyaránt felmerült a filozófiát elvető és az azt nagyrabecsülő álláspont.⁴ A silány filozófia érthetően mindig tápot ad az antiintellektuális iránynak, az igazi bölcsesség azonban mindig a keresztény filozófia jogosultságát igazolja. Becsületvesztéséért a filozófia főleg magát okolhatja, némely görög irányzattól sok újkori áramlaton keresztül bizonyos XX. századi irányzatokig bezárólag. Amikor azonban keresztény oldalról a filozófiát elítélő megnyilatkozásokat lehet hallani a régmúlttól máig terjedően, ezek téves általánosításokat és ezért elfogadhatatlan állításokat jelentenek, és éppen nem járulnak hozzá az európai keresztény kultúra gazdagításához és erősítéséhez, hanem egy halovány vallásosság alacsony szintjét képviselik.

Mindenesetre meg lehet állapítani, hogy más civilizációkkal szembeni nagy vívmányaként az európai keresztény szellem egészében véve kialakította hit és értelem alkotó egyensúlyát. Szent Ágoston kijelenti: „Értsek, úgymond, hogy higgyek, higgy, úgymond,

³ Ld. pl.: Étienne Gilson: A középkori filozófia szelleme. (1932) Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest, 2000. Fordította Turgonyi Zoltán. Különösen 5-40, 394-424.

⁴ Az apologéták közül filozófia-barát: Jusztinosz, Athénagorasz; filozófia-ellenes: Tatianosz, Hermiasz; köztes álláspontot képvisel: Ariszteidész, Antiochiai Szent Theophilosz, Szardeszi Melitón. Műveik: A II. századi görög apologéták. Szent István Társulat, Budapest, 1984. 200 körül filozófia-barát Alexandriai Kelemen, filozófia-ellenes Tertullianus.

hogy érts!”⁵, illetve: „Tehát érts, hogy higgy, higgy, hogy érts!”⁶. Ezzel a korszakos, úttörő elvvel, amely kifejezi a hit és az értelem kölcsönösségét, Szent Ágoston kialakította a keresztény filozófia magvát. Wilhelm Geerlings szerint ezzel az elvvel Szent Ágoston a filozófia és a teológia azonosságát is tételezte.⁷ II. János Pál pápa pedig ugyanebben a szellemben ezekkel az érzékletes szavakkal kezdi előbb idézett enciklikáját: „A hit és az értelem két szárny, melyekkel az emberi szellem fölemelkedik az igazság szemlélésére.”⁸

Szent Ágoston meggyőződése, hogy a kereszténység éppen az igazi filozófia.⁹ Hasonlóan vélekedik Aquinói Szent Tamás is. E felfogás következtében a keresztény filozófia elkerüli az egyes filozófiák egyoldalúságait. A keresztény filozófia rendszer, s egyúttal nem rendszer, racionalizmus és irracionalizmus egysége, fogalom és intuíció, hit és értelem, analízis és szintézis, élet és szellem, *vita activa* és *vita contemplativa*, *otium* és *negotium*, világi és nem világi szemlélet és magatartás egysége, megannyi, a létszerkezetből adódó kettősség feloldója. A mindenkori keresztény gondolkodás ennek a belső elvnek és lelkületnek igyekszik megtalálni a formáját és megnyilvánulási módját. A nem keresztény filozófiák egy része rég letűnt, más része is egy meghatározott időszakot foglal el a filozófia történetében. A keresztény filozófia ezzel szemben folyamatos vonulat, kialakulásától máig – némiképpen változó intenzitással – valóságos tényező, s az európai filozófia leghosszabb áramlatát jelenti, mivel *nem „elkülönített” filozófia*.

Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás alakjában és életművében a keresztény gondolkodás két, egymást kiegészítő szemléletét avagy mintáját pillanthatjuk meg. Eszmevilágukban hasonlóságokat és különbségeket természetesen egyaránt találunk. Összehasonlításuk, vagy egyszerűen együtt említésük a középkortól kezdve máig terjedően régi és ismert téma.¹⁰ Viszonyukat lehet kiegyensúlyozottan, és lehet két irányban végletesen

⁵ „Intelligam, inquit, ut credam: crede, inquam, ut intelligas.” Augustinus: Sermo XLIII. 6. 7. Jacques-Paul Migne: Patrologia Latina (=PL) 38. 257.

⁶ „Ergo intellige, ut credas: crede, ut intelligas.” Augustinus: Sermo XLIII. 7. 9. PL 38. 258.

⁷ Wilhelm Geerlings: Theologen der christlichen Antike. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2002. 9.; Vö: Peter Seele: Philosophie der Epochenschwelle. Augustin zwischen Antike und Mittelalter. Walter de Gruyter, Berlin – New York, 2008. 237.

⁸ Fides et Ratio, i. m. 9.

⁹ “Verus philosophus est amator Dei.” Augustinus: De civitate Dei, VIII. 1.; „Vera philosophia.” Contra academicos, III. 17. 38.; III. 19. 42.; De ordine, II. 1. 1.; II. 5. 16.; Epistola 2.; Ld.: Djuth, Marianne: „Vera philosophia” in Augustine’s Thought after 396. Augustiniana, Vol. 53. 2003. No. 1-4. 53-68.; Piereti, Antonio: La vera filosofia come vera religione. In: Palma, Gaetano di (ed.): Deum et animam sciere cupio. Agostino alla ricerca del vero su Dio e l’uomo. Proceedings of the 13th and 14th Meeting of the Lectio Augustini Neapolitana. Pontificia Facoltà Theologica dell’Italia Meridionale, Napoli, 2010. 21-42.

¹⁰ Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás viszonyáról: Hertling, G. von: Augustinuszitate bei Thomas von Aquin. In: Historische Beiträge zur Philosophie. Kempten, München, 1914. 97-151.; Hessen, J.: Augustinische und thomistische Erkenntnislehre. Paderborn, 1921.; Grabmann, Martin: Der göttliche Grund menschlicher Wahrheitserkenntnis nach Augustinus und Thomas von Aquin. Forschungen über die augustianische Illuminationstheorie und ihre Beurteilung durch den hl. Thomas von Aquin. Aschendorff, Münster, 1924.;

ábrázolni. Az egyik túlzás talán könnyebben adódik. Eszerint Aquinói Szent Tamás volna egyfajta augusztiniánus gondolkodó. Tamás bőséges Ágoston-hivatkozásai ellenére azonban ez hamis vélekedés lenne, különösen, ha a Tamás és az ő augusztiniánus kortársai közti különbségekre gondolunk.

A másik oldalról nézve Szent Ágostont nehezkesebb és anakronisztikus lenne egyfajta pretomistának ábrázolni, ha valaki például a rendszerét kívánná hangsúlyozni. Egyrészt Szent Ágoston filozófiáját szűkebb értelemben nem szerencsés rendszernek nevezni, másrészt azonban úgy gondoljuk, tanai, bár alakuló és fejlődő nézetkört jelentenek, logikusan felfűzhetők egymásra. Ugyanakkor konstatálni kell, hogy Tamás gondolkodásához a misztika is lényegileg hozzátartozik. További céltalan vállalkozás volna arra törekedni, hogy kettejük racionalizmusát pontosan kimérjük. Hasonlóan használhatatlan szétválasztásuk abból a szempontból, hogy melyikük racionalista, s melyikük empirista. Valójában a maguk körülményei között mindkettejükben mindkét elv érvényesül, csak nehezen összehasonlítható módon.

Mindezekről függetlenül valódi különbséget pillanthatunk meg abban, hogy Szent Ágoston - hozzátesszük: részben és eleinte - platonikus, Aquinói Szent Tamás pedig kifejezetten arisztotelianus gondolkodó. Ez valóban két eltérő filozófiai mintát jelent. Rendkívül lényeges azonban megállapítani, hogy míg Platón és Arisztotelész, bár egymást kiegészítő, de lényegében összeegyeztethetetlen önálló filozófiát jelentenek, addig Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás egyaránt a *keresztény filozófia keretein belüli* filozófusok, tehát Ágoston és Tamás, mint a *keresztény platonizmus* és *keresztény arisztotelianizmus* filozófusai egy egységen belül, tudniillik a keresztény filozófián belül képeznek két, összehozható, egymás mellé állítható alesetet. Ezért lehet nagy átjárás közöttük, s ezért látjuk Tamás számtalan Ágoston-utalását (főleg a *Summa Theologiae*-ban és a *Catena Aurea*-ban¹¹).

Boyer, Ch.: Saint Thomas et Saint Augustin d'après M. Gilson. *Gregorianum*, 8. 1927., 106-110.; Sestili, J.: *Thomae Aquinatis cum Augustino de illuminatione concordantia*. *Divus Thomas*, 31. 1928. 50-82.; Masnovo, Amato: *S. Agostino e S. Tommaso. Concordanze e sviluppi. Vita e Pensiero*, Milano, 1950.; Mitterer, Albert: *Die Entwicklungslehre Augustins im Vergleich mit dem Weltbild des hl. Thomas von Aquin und dem Gegenwart*. Wien-Freiburg, 1956.; Ehrle, F.: *Der Augustinismus und Aristotelismus in der Scholastik gegen Ende des 13. Jahrhunderts*. *Archiv für Litteratur- und Kirchengeschichte des Mittelalters*, 5. 1889. 603-635.; Merten, J.: *Über die Bedeutung der Erkenntnislehre des hl. Augustinus und des hl. Thomas von Aquino für den geschichtlichen Entwicklungsgang der Philosophie als reiner Vernunftwissenschaft*. Trier, 1865.; Dauphinais, Michael– David, Barry– Levering, Matthew (szerk.): *Aquinas the Augustinian*. Oxford University Press, 2007.; Bauerschmidt, Frederick Christian: *Augustine and Aquinas*. In: Pecknold, C. C.– Toom, Tarmo (eds.): *The T&T Clark Companion to Augustine and Modern Theology*. Bloomsbury, London – New Delhi – New York – Sidney, 2013. 113-130.; Schneider, W.: *Die "Quaestiones Disputatae de Veritate" des Thomas von Aquin in ihrer philosophiegeschichtlichen Beziehung zu Augustinus*. Münster, 1930.

¹¹ Dezső István (szerk.): *Jézus Evangéliuma és a Szentatyák. Szemelvények Aquinói Szent Tamás Catena Aurea című művéből, I. Szalézi Művek, Rákospalota, 1942.*

Életművük így legtöbb elemében és szintjén összevethető egymással. Gondolkodásuk tematikája a dogmatika és a filozófia egészének keretében, a legkülönbözőbb kérdésekkel kapcsolatban találkozunk. Ekképpen nyilvánulnak meg a hit és értelem viszonyának, a lélektanának, a tudásnak, a politikai filozófiának, az eredendő bűnnek, a háborúnak és megannyi más témának kérdésében. Megjegyzendő, manapság a világhálón is számos hely adódik, ahol például „Augustine & Aquinas”, illetve „Augustine versus Aquinas” formula alatt taglalják viszonyukat, az összehasonlítást időnként egy harmadik filozófussal is kiegészítve. A Catholic Theological Association of Great Britain 2013-ban Durham-ban értékes konferenciát rendezett „Augustine or Aquinas in Catholic Theology?” címmel.¹²

Ha számbaveszünk olyan jellegzetes problémákat, mint amilyenek például az istenérvek, a trinitológia, a természetjog, az etika, az államtan, a tanítás, az esztétika, az asztrológia, a hazugság, a béke kérdései, összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy némely esetben a maguk módján ugyanabban az irányban, *megegyezően vagy hasonlóan* nyilatkoznak, máskor viszont Szent Ágoston *apriorisztikusabb*, Aquinói Szent Tamás *empirisztikusabb* véleményt formál. Az alábbiakban a most említett témákból vizsgálunk meg néhányat közelebbről.

Ami a tanítás kérdését illeti, azt mondhatjuk, erre vonatkozó alapvető mondanivalójukban megegyeznek egymással. Az alaphelyzet eszerint az, hogy az Igazság, az Isten, az Ige belülről tanít, a tanító pedig kívülről jelez, emlékeztet, serkent, figyelmeztet, s ilyen értelemben tanít. Látnunk kell ugyanakkor, hogy a tanító szerepét Aquinói Szent Tamás erősebben alapozza meg, mint Szent Ágoston. Ez pedig ismeretelméletükből s filozófiájuk általános elveiből következik. Míg ugyanis Szent Ágoston jellegzetes tétele "A benső emberben lakozik az igazság" elve,¹³ addig Aquinói Szent Tamás szerint a megismerésben az érzékelés és az értelem - mondhatni - egyenlő fontossággal bír. Szent Tamás egyenesen kinyilvánítja: "Az ember természetének megfelelő, hogy az érzékelhető dolgok által jusson el az érthető dolgokig, mivel minden ismeretünk kezdete az érzékhez kötött ismeret."¹⁴ *A tanító* az ő felfogásában mégsem egyszerűen külső tényező a tanuló számára, hanem egyfajta *mozgató* és - hogy úgy mondjuk - "*kvázi-agens intellectus*".¹⁵

¹² Catholic Theological Association 2013 Conference Papers. Augustine or Thomas in Catholic Theology? New Blackfriars, Vol. 95. Issue 1056. March 2014. 129-246.

¹³ "In interiore homine habitat veritas." Augustinus: De vera religione, 39. 72. PL 34. 154.

¹⁴ Aquinói Szent Tamás: Summa Theologiae, p. I. q. 1. a. 9. Budapest, 2002. 21.

¹⁵ Frenyó Zoltán: A tanítás problémája Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás szerint. In: Cselényi I. - Hoppál B. - Kormos J. (szerk.): Aquinói Szent Tamás nyomán. A Magyarországi Aquinói Szent Tamás Társaság konferenciái, 2004-2005. Budapest, 2007. 204-225.

Természetjog-felfogásuk lényegében megegyezést mutat, az eszme története csak terminológiai differenciálódást hoz magával. Amikor Szent Ágoston a morál racionális megalapozására törekszik, kimutatja, hogy az erkölcs az Abszolútumra utal. Ágoston a magatartás szabályait, a jó és a rossz ismeretét az Igazságból, az abszolút isteni létből eredezteti. Nem más ez, mint majd a skolasztikus „örök törvény”, amelyből a természetes erkölcsi törvény származik.¹⁶ Szent Ágoston a következő a szavakkal világítja meg felfogását, amely objektív alapot ad az erkölcsnek: „Hol vannak tehát ezek a törvények felírva, hol ismeri fel az ember, hogy mi jó és mi rossz, és hol látja, meg, hogy arra kell törekednie, amije még nincs? Hol lennének megírva, ha nem annak a világosságnak a könyvében, amelyet igazságnak nevezünk? Innen terjed el minden igaz törvény az ember szívébe is, ha az igazság szerint él. Nem helyváltoztatással, hanem bevésődéssel, ahogy a pecsétgyűrű átadja formáját a viasznak, de az a gyűrűben is megmarad.”¹⁷

Igen figyelemreméltó egybevágó markáns véleményük a béke kérdéséről. Szent Ágoston a béke fogalmát és tartalmát elemezve az igazság elvéből indul ki: „Mind, akik békére vágytok, nézzétek az igazságot!”¹⁸ A béke fogalmát átfogóan így határozza meg: „A béke a rend nyugalma.”¹⁹ A béke tartalmát vizsgálva Ágoston két megkülönböztetést tesz. Eszerint különbség van egyrészt a mennyei és a földi béke között, másrészt az igazak és a gonoszok földi békéje között.

A földi békéről szólva megállapítja, hogy mindenki békét akar, de sokan csak alávetés utáni diadalmas békét, amelyben a békétlen lélek és a bírvágy törekszik győzelemre. Erre vonatkozóan Ágoston leszögezi: „A gonoszok békéjét (...) nem lehet békének nevezni.”²⁰ Történetbölcseleti belátása ugyanakkor arra vezeti Szent Ágostont, hogy az igazságtalan állapotok realitását és bizonyos átalakulását, a visszajukra fordult dolgok módosulását, kiegyenlítődését és összefonódását is láttatni tudja. Erről így beszél: „Szükségszerű viszont,

¹⁶ Vö: Lucks, Karl: Die Gedanken des Aurelius Augustinus über das Naturrecht und die Gerechtigkeit. Dissertation, Universität Köln, 1957.; Schubert, Alois: Augustins Lex-Aeterna-Lehre. Aschendorff, Münster, 1924.; Fortin, Ernest Leonard: Augustine, Thomas Aquinas and the Problem of Natural Law. Mediaevalia, Binghamton, New York, Vol. 4. 1978. 179-208.

¹⁷ Szent Ágoston: A Szentháromságról, XIV. 15. 21. Szent István Társulat, Budapest, 1985. 424.; „Ubinam sunt istae regulae scriptae, ubi quid sit iustum et iniustus agnoscit, ubi cernit habendum esse quod ipse non habet? Ubi ergo scriptae sunt, nisi in libro lucis illius quae veritas dicitur, unde omnis lex iusta describitur et in cor hominis qui operatur iustitiam non migrando sed tamquam imprimendo transfertur, sicut imago ex anulo et in ceram transit et anulum non relinquit?” Augustinus: De Trinitate, XIV, 15. 21. Corpus Christianorum, Series Latina, 50. A. 451.; A szöveget a Római Kúria Nemzetközi Teológiai Bizottságának „Egy egyetemes etika keresése. Új rátekintés a természeti törvényre” (2009) című dokumentuma is hangsúlyosan idézi (31. jegyzetében).

¹⁸ Omnes qui gaudetis de pace, modo verum iudicate! Augustinus: Psalmus abecedarius contra partem Donati. PL 43. 23.

¹⁹ „Pax omnium rerum tranquillitas ordinis.” Augustinus: De civitate Dei, XIX. 13.

²⁰ Augustinus: De civitate Dei, XIX. 12.

hogy ami visszájára fordult, az is békességben legyen azoknak a dolgoknak valamiféle részében és részével, amelyekben létezik, vagy amelyekből áll, másképpen egyáltalán semmi sem létezhetne.”²¹

Ami az igazak békéjét illeti, arról ír, hogy a földi szintér véges és tökéletlen, de a földi dolgokat használni kell, s bár ezen a szinten a béke tökéletlen és mulandó, az igazaknak törekedniük kell erre a földi békére. A mennyei békével kapcsolatban megjegyzi, a végső állapotot békének nevezik, de inkább örök életnek kellene mondanunk és tekintenünk.²²

Aquinói Szent Tamás a Summa Theologiae-ban fejti ki álláspontját a béke kérdéséről.²³ Tamás szerint minden lény valamilyen „békére” törekszik; megállapítja, hogy erre vonatkozóan három eset lehetséges: a látszólagos és a valódi béke, az utóbbin belül pedig a tökéletes és a tökéletlen béke. Az első eset a háborúzó ember saját érdek szerinti békéje. A többire nézve ezt írja: „Mivel a valódi béke csak valódi jóban lehetséges, ahogy kétféleképpen lehet birtokolni a valódi jót: tökéletesen és tökéletlenül, ugyanúgy kétféle a valódi béke. Az egyik a tökéletes béke, amely a legfőbb jó tökéletes élvezetében áll. (...) Ez minden eszes teremtmény végső célja. (...) A másik a tökéletlen béke, amely itt e földön lehetséges.”²⁴ Tamás kifejti, hogy ennek a tökéletlen földi békének az érvényesülését a kegyelem, a jóakarát és az igazságosság segíti elő, de szüntelenül sok dolog zavarja és akadályozza.

Végeredményben tehát a két egyházdoktornak egymással egybevágó hármas felosztását látjuk: Szent Ágoston osztályozása szerint a béke fajtái: 1) a gonoszok békéje, 2) az igazak földi békéje, 3) az igazak mennyei békéje. Szent Tamás szerint a béke kategóriái: 1) látszólagos béke, 2) tökéletlen valódi béke, 3) tökéletes valódi béke.

Röviden érintve további témákat az alábbiakat lehet mondani. Trinitológiájuk megegyezik egymással.²⁵ Az istenérveket illetően: Szent Ágoston a priori és a posteriori típusokra való tekintet nélkül mindenből Istent olvassa ki.²⁶ Szent Tamás ezzel szemben a *quinque via*-ban tudvalevőleg a posteriori érveket használ.²⁷ Teremtéstanuk és fejlődéselméletük összetett és egymás mellett álló.²⁸ Az asztrológia megítélésében kritikájuk egyirányú, de Tamás empirikusabb, mert bár lelki és szellemi téren, a sors és a szabad akarat

²¹ Augustinus: De civitate Dei, XIX. 12.

²² Augustinus: De civitate Dei, XIX. 11.

²³ Aquinói Szent Tamás: Summa Theologiae, p. II-II. q. 29. a. 1-4. Bp. 2014. 202-206.

²⁴ Aquinói Szent Tamás: Summa Theologiae, p. II-II. q. 29. a. 2.

²⁵ Augustinus: De Trinitate.; Aquinói Szent Tamás: Summa Theologiae, p. I. q. 36. a. 2-4.

²⁶ „Isten létét nemcsak a Szentírás tekintélye hirdeti, hanem minden, ami körülvesz bennünket, és amihez mi magunk is tartozunk, vagyis az egész természet kinyilvánítja, hogy van hatalmas Teremtője. Augustinus: De Trinitate XV. 4. 6. A Szentháromságról. Fordította Gál Ferenc. Szent István Társulat, Budapest, 1985. 439-440.

²⁷ Aquinói Szent Tamás: Summa Theologiae, p. I. q. 2. a. 3.

²⁸ Albert Mitterer: Die aristotelische Umdeutung der augustinischen Entwicklungslehre bei Thomas von Aquin. Revue des Études Augustiniennes, Vol. 1. No. 1. 1955. 41-54.

kérdésében bírálatuk teljeskörűen megegyezik, Tamás a kozmikus tényezőknek a testre gyakorolt hatását mint kicsiny lehetőséget nem tagadja.²⁹ Államtanuk és politikai filozófiájuk kifejezetten komplementernek tekinthető; szellemiségük, igazságosság-felfogásuk azonos, tematikájuk eltérő. A hazugság erkölcsbölcséleti kérdésében nézeteik eltérnek egymástól. Természetesen mindketten elítélik az ártó hazugságot. Míg azonban Ágoston a tiszta szándékética szellemében a hazugság mindegyik fajtáját elveti, addig Tamás a segítő hazugságot, továbbá a tréfás hazugságot megengedhetőnek tartja.³⁰

A korábbiakban elmondottak árnyalásához még a következőket szeretnénk hozzáfűzni. Ágoston és Tamás kapcsán már szóba került a racionalizmus és az empirizmus fogalma. E két elv mint irányzat a filozófia újkori terméke; e fogalmak alkalmazása Szent Tamás, valamint Szent Ágoston korára anakronizmust jelent. Bár kétségtelen, hogy a keresztény arisztotelianizmusnak van bizonyos köze mind az empirizmushoz, mind a racionalizmushoz, a keresztény platonizmusnak pedig a racionalizmushoz, amennyiben filozófiai alapsémákra irányulnak, mégis, a két fogalom egészében véve irreleváns a korábbi korszakok gondolkodóinak sajátos jellemzésére. Ezt igyekezett kifejezni annak idején a jeles neotomista filozófiatörténész, Gonzales Zefirin, aki szerint: "Sz. Ágoston elmélete lénytani <racionalista> és érzékelvi <empirista> egyszersmind, épp úgy, miként Szent Tamásé. De a két nagy keresztény bölcsész által vallott érzékelviség igen távol áll Condillac és iskolájának érzékelviségétől, szintúgy, miként lénytanságuk is nagyon különböző Plátó és Malebranche tanától."³¹ Mindazonáltal Szent Ágoston elsősorban a belső megismerés szerepét hangsúlyozza: "Vannak bizonyos dolgok, s róluk érzékeinkkel képet nem nyerünk, hanem képek nélkül, amint magukban vannak, belülről szemléljük őket."³²

Gonzales egyébként, aki már jóval az "Aeterni Patris" kezdetű enciklika (1879)³³ előtt megalkotta három kötetes Szent Tamás-könyvét (1864), s akinek Kühár Flóris szerint "nagy érdemei vannak a skolasztikus bölcsélet, főleg Szent Tamás tanainak feltámasztása és

²⁹ Frenyó Zoltán: Az ókeresztény asztrológia-kritika tendenciái. Valóság, 2006/10. 23-32.

³⁰ Frenyó Zoltán: Szent Ágoston a hazugságról. Valóság, 2009/3. 10-23.; Uő: A hazugság megítélése Szent Ágoston gondolkodásában. In: Laczkó Sándor (szerk.): Lábjegyzet Platónhoz, 12. A hazugság. Pro Philosophia Szegedi Alapítvány – Magyar Filozófiai Társaság – SZTE BTK Filozófia Tanszék – Státus Kiadó, Szeged, 2014. 297-306.

³¹ Zefirin, Gonzales: Tanulmányok Aquinói Szent Tamás bölcsészetéről. III. kötet, V. könyv. Eszmetan. 1-315. Szent István Társulat, Budapest, 1885. 236-237.; Gonzales, y Dias Tunon Zefirin (1831-1894) O. P. manilai tanár, bíboros, toledói érsek, primás, neoskolasztikus filozófiatörténész. Művei: Estudios sobre la filosofía de San Thomas, I-III. Manila, 1864. Tanulmányok Szent Tamás bölcsészetéről, I-III. Budapest, 1884-1885.; Philosophia elementaria (Madrid); Filosofía elemental, I-II. (Madrid, 1884.); Historia de la filosofía, I-IV. (1878-1885.); Estudios religiosos, filosoficos, científicos y sociales, I-II. (Madrid 1873.).

³² Augustinus: Confessiones X. 11. 18. Vallomások. Gondolat, Budapest, 1982. 293.

³³ Az enciklikát magyar kiadásban éppen Gonzales Tamás-könyvének harmadik kötete közli. Gonzales, Budapest, 1885. i.m. 588-654.

népszerűsítése körül"³⁴, e törekvései során Szent Tamás munkásságában olyannyira Szent Ágoston tanainak folytatóját látja - a különbségeket hangoztatók elleni harcában -, hogy kettejük felfogásának jellegzetes különbségeit hovatovább szem elől téveszti. Így ír tudniillik: "Csak bele kell tekinteni a két nagy szellem műveibe, hogy meggyőződjünk, mily teljesen egyeznek eszmetani nézeteikben. Nézze át az olvasó a 'Summa Theologica'-ban, a 'Summa contra Gentiles'-ben, a 'Quaestiones Disputatae' című munkában a kérdéseket és fejezeteket, melyek e tárgyról szólnak, s látni fogja, hogy Sz. Tamás ott majdnem minden lélek- és eszmetani nézetét Szent Ágoston eszméire, sőt szavaira fekteti. Látni fogja, hogy Szent Tamás gondolata Szent Ágostonénak visszhangja, s hogy az előbbi eszmetana, alapjában véve, nem egyéb, mint az utóbbi eszmetanának bölcsészi kifejtése."³⁵ Joggal hívja fel ugyanakkor a figyelmet Gonzales arra, hogy "Szent Tamás azt tanítja Szent Ágostonnal egyezőleg, hogy az igazságot az Istenben vagy az örök eszmékben ismerjük meg."³⁶

Az előbbiekhöz hasonló problémát érint egyébként Gonzales akkor, amikor felveti egyrészt a Plátón-Szent Ágoston, másrészt az Arisztotelész-Aquinói Szent Tamás viszonyt, és helyesen síkraszáll az egyszerű azonosítások ellen: "Ideje volna már, hogy megváltoztatnák elfogult, téves nézeteiket azok, kik Szent Ágostont Plátó rendszerének föltétlen híve gyanánt állítják elénk, úgy mutatva be elméletét, az emberi ismeret eredetéről, mint tisztán lénytani elméletet, míg másrészt Szent Tamást Arisztotelész vak követőjéül tüntetik fel, úgy jellemezve elméletét, az eszmék és az emberi ismeret eredetéről, mint érzékeltvi elméletet."³⁷ Valóban, maga Aquinói Szent Tamás hangsúlyozza, hogy Szent Ágoston³⁸ eltér Plátón felfogásától: "Augustinus a platóni ideatan helyett azt állította, hogy minden teremtmény lényege az isteni értelemben létezik, ami szerint formálódik minden, és ismer meg az emberi lélek is mindent."³⁹ Ha azonban a megegyezéseket Szent Ágoston és Szent Tamás között a megfelelő mértéken túl hangsúlyoznánk, megmagyarázhatatlan lenne, hogy Szent Tamás tanai miért váltottak ki akkora vitát, mint amekkorát a történelem tényei felmutatnak.⁴⁰

A törekvés a két rendszer közelítésére mindazonáltal joggal jelentkezik a keresztény gondolkodás keretei között a XX. században éppúgy, mint Szent Tamásnál és Szent Ágostonnál is. Erre mutatnak Kecskés Pál fejtegetései, aki értelem és igazság viszonyáról ezt írja: "Szent Tamás realizmusa szerint tehát értelmünk nem mértéke az igazságnak, hanem

³⁴ Bangha Béla (szerk.): Katolikus Lexikon, II. köt. Magyar Kultúra, Budapest, 1931. 207.

³⁵ Gonzales, i.m. 225-226.

³⁶ Gonzales, i.m. 239.

³⁷ Gonzales, i.m. 237.

³⁸ Augustinus: De diversis quaestionibus LXXXIII. Qu. 46. PL 40,30.

³⁹ Aquinói Szent Tamás: Summa Theologiae, p. I. q. 84. a. 5. Budapest, 2002. 614.

⁴⁰ Redl Károly: Az 1277-es párizsi elítélő határozat. Művelődési Minisztérium, Budapest, 1987.

mértékelt (mensuratus et non mensurans). Az igazság birtokába az őt mértékelő tárgyi világ (mensura mensurata) által jut, mely utóbbi mértékadó tényezője az isteni értelem, az első, más által meg nem határozott mérték (mensura prima non mensurata⁴¹). Ily módon találja meg Szent Tamás arisztotelikus kiindulású ismerettana az ismeret végső előfeltételei tekintetében Szent Ágoston platonizmusával a kapcsolatot."⁴²

Figyelemreméltó, hogy bizonyos értelemben Szent Ágoston is megfogalmazza Platón és Arisztotelész egységes keresztény szemléletének igényét, jellegzetesen a "Contra Academicos" című művében: "Ami a tudományt, s a tudást, valamint az erkölcsöt illeti, ami tudniillik a lélek szabálya, bizonyára nem hiányoznak olyan magával ragadó és ügyes emberek, akik megmutatják vitáik során, hogy Arisztotelész és Platón oly tökéletesen egyetértettek egymással, hogy csak a tudatlanok, vagy figyelmetlenek tekinthették különbözőnek felfogásukat. Mégis számos évszázadra, s számos vitára volt szükség ahhoz, hogy valamiféle tökéletesen igaz filozófia leszűrődhessen. Ez a filozófia nem a világ filozófiája, melytől misztériumaink jogosan irtóznak, hanem az érzékfeletti világé, ahová az értelem finomsága sohasem vezetné el a tévedés különféle bűneitől megvakult és a temérdek testi szenny alá temetett lelkeket, ha a legfőbb Isten, akit a népe iránti könyörület indít, az isteni Értelem tekintélyét nem helyezte volna bele az emberi testbe."⁴³

A platonizmus és az arisztotelianizmus, e két nagy paradigma - a filozófán belül lehetetlen, mégis kívánatos - összeegyeztetésére az Új Akadémiát követően már Aszkalóni Antiokhosz (Kr. e. 130k-68/67) kísérletet tett. "Úgy vélte - írja Kendeffy Gábor -, Platón és Arisztotelész filozófiája csak névleg tért el egymástól (...) Minthogy ezeket a filozófiákat ma egymástól erősen eltérőnek tudjuk, Antiokhosz eklektikus - mások szerint szinkretikus - tanítása nagy talány az értelmezők számára."⁴⁴ J. Barnes véleménye szerint: "Antiokhosz korában a szkeptikus és epikureus közös ellenséggel összevetve a platóni, peripatetikus és sztoikus irányzat között nem is tűnt oly áthidalhatatlannak a különbség."⁴⁵

A lényegét illetően – mint már érintettük - azt lehet mondani, hogy míg Platón és Arisztotelész filozófiája két, egymást kiegészítő, de egymással elvileg végsősoron összeegyeztethetetlen nagy rendszer, addig Szent Ágoston mint keresztény platonista és Aquinói Szent Tamás mint keresztény arisztotelianus minden markáns különbségük ellenére

⁴¹ I. Sent. d. 19. q. 5. art. 2. ad 2. S. Th. I. 16. 5.

⁴² Kecskés Pál: A bölcselet története főbb vonásokban. Szent István Társulat, Budapest, 1943. Gede, Budapest, 2001. 261.

⁴³ Augustinus: Contra Academicos, III. 19. 42. Ford.: Bolberitz Pál. Fiatalkori párbeszéd. Szent István Társulat, Budapest, 1986. 99.

⁴⁴ Kendeffy Gábor: Bevezetés. In: Uő. (szerk.): Antik szkepticismus. Atlantisz, Budapest, 1998. 38.

⁴⁵ Kendeffy, i.m. 41.; Barnes, J.: Antiochus of Ascalon. In: Griffin, M. – Barnes, J. (ed.): Philosophia Togata, I. Oxford, 1989. 80. skk.

összeegyeztethetők egymással, mert mindketten a keresztény filozófia keretein belül ugyanannak képviselik két dimenzióját, s ugyanannak a keresztény filozófiának jelentik a gazdagodását.

Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás egyöntetű tanítása, hogy a tudás megszerzésében az emberi tényező fontos és megbecsülendő, de ennek biztosítéka a krisztusi bölcsesség. Ha kitekintünk a későbbi fejleményekre, minden eredményével együtt felsejlik az újkor tragédiája, amely elszakította az emberi és az isteni tényezőt, és talán nem egészen túlzás felvetni, hogy legalább egy elemként ennek az alapnak az eltűnte húzódik meg amögött, ahogy az újkori empirizmus és racionalizmus egymás ádáz ellenfeleivé váltak. A gondolkodás kisvártatva a kanti antinómiákba torkollott, később a pozitivizmussal és számos más irányzattal a metafizika vélt felszámolásához vezetett.⁴⁶ Talán ebből a perspektívából szemlélve tűnik ki leginkább Szent Ágoston szellemiségével megegyezően Aquinói Szent Tamás megállapításának jelentősége, amely szerint: "Abban az értelemben nem szabad embert tanítónak mondani, mintha ezzel neki akarnók tulajdonítani a fő tanítóságot. az ugyanis egyedül Istennek jár ki. Vagyis óv attól, hogy minden reményünket rátegyük az emberi bölcsességre, ahelyett, hogy amit embertől hallottunk, annak lépcsőjén az isteni igazsághoz emelkednénk."⁴⁷

Végezetül Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás viszonyának értelmezéséhez bemutatunk egy XVIII. századi festményt.

---

⁴⁶ Ld. pl.: Carnap, Rudolf: A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül. In: Altrichter Ferenc (szerk.): A Bécsi Kör filozófiája. Gondolat, Budapest, 1972. 61-92.

⁴⁷ Aquinói Szent Tamás: De Magistro, Ad 1.

Pieter-Jozef Verhaghen (1728-1811): Szent Ágoston és Aquinói Szent Tamás
Mellékoltárkép, 1776 körül. Sint Pieterskerk, Leuven, Belgium

P-J. Verhaghen flamand udvari festő, XIV. Kelemen pápa is nagyrabecsülte. (Megjegyzendő, Kelemen pápa az augusztiniánus janzenistákkal szembenálló jezsuiták rendjének feloszlatója.) Verhaghen Rubens kései követője; e kép esetében is szembeötlő Ágoston alakjának hasonlósága Rubens Ágoston-képével. A téma igen érdekes és régi kérdést vet fel: a katolikus gondolkodás mondhatni két legnagyobb személyiségének és alkotójának viszonyát. Az egész kérdést átgondolva szem előtt kell tartanunk az Ágoston és Tamás közti hasonlóságokat és különbségeket. A keresztény filozófia az időben bontakozik, ez szükségszerűen sorrendet jelent. Óhatatlanul Szent Ágoston az idősebb, Szent Tamás a fiatalabb, fordítva nem lehetséges. Igazságuk ugyanakkor az időtlenségben megegyezik. Bár az időn kívül találkoznak, csakis Ágoston lehet a tanító, a forrás, Tamás pedig a tanuló, a követő. A keresztény filozófia bontakozik, de ez nem fejlődés, a korábbi elhagyása, hanem különböző minták egymás utáni érvényesülése. Mivel a keresztény filozófia története ilyen természetű, ezáltal lehetséges, hogy először Ágoston a nagy alkotó, később Tamás lesz a fontos és meghatározó. A kép közvetlenül inkább tűnik ágostonos szelleműnek, de ugyanakkor látenszen skolasztikus/tomista is lehet. A festő mindenesetre a két nagy keresztény filozófiai minta

megegyezését sugallja vagy kívánja. A képen a két nagy tanító két nagy könyvet tart. Úgy vélem, a téma nyilván a legfőbb: az Isten kérdése, a Szentháromság. Ágoston esetleg a Bibliát, de szerintem inkább valamely nagy saját művét, leginkább a Szentháromság című könyvét mutatja, Tamás pedig vélhetően a nagy Summát írja.

